

Familjen Berg och färgeriet på Stora Badstugatan

av Hans Öjmyr

Familjen Berg och färgeriet på Stora Badstugatan.

Alldeles ovanför Söderledens mynning, i kvarteret Guldfjärden mindre, låg på 1800-talet en fastighet med adressen Stora Badstugatan 6. Den innehöll ett bostadshus med kontor och ett färgeri längs med Guldgränd, hela vägen ned till Riddarfjärdens vatten. Verksamheten ägdes av Anders Berg, en framgångsrik grosshandlare som bodde flott vid Södermalmstorg och hade sommarnöjet Nedre Manilla på Djurgården. Berg var även verksam inom både politik och stadens styrning. Han och hans familj, med den i historien nästan helt anonyma hustrun Sofia Petronella, är ett exempel på hur 1800-talets borgerskap kunde bygga upp förmögenheter och makt liksom hur de levde.

Familjeporträttet

Bergs familjeporträtt målades av Joseph Wilhelm Wallander omkring 1850. Det är en mycket anspråksfull målning som dels skildrar familjen porträttligt, dels manifesterar deras samhällseliga status och inbördes rangordning. Stående och tillsynes nonchalant avspänd står Anders Berg själv bakom och ovanför de övriga familjemedlemmarna. Han ser betraktaren rakt in i ögonen och det är uppenbart att han är familjens överhuvud. Hustrun Sofia Petronella sitter däremot i både bildens och familjens mitt och där har hon funnit sin rätta plats, som både hemmets och familjens centralgestalt. Den yngre av gossarna, Nils Wilhelm, sitter närmast sin mor och håller henne i handen, medan den äldre brodern Emil Anders befinner sig närmare fadern och utan att vidröra sin moder. I sin hand håller han boken *Lefnadsvishet för det uppväxande släktet*, en samling sedelärande berättelser med tillhörande illustrationer. Boken hade en tysk förlaga och gavs ut i Göteborg 1847. Den elvaåriga Emil har tagit första steget in i vuxenvärlden medan den åttaåriga Nils ännu betraktas som ett barn, vilket understrykts av den leksakssnurra han håller i handen. Det fanns även en tredje son i familjen, John Edvard som föddes 1856, och målningen är sannolikt utförd dessförinnan.

Familjemedlemmarna uppträder tämligen modest klädda, även om det är uppenbart att de är mycket rika, se bara på den gyllene och ädelstensinlagda ormen som slingrar sig runt fru Bergs högra handled. Både herr och fru Berg uppträder i svart och gossarna har sina vardagsdräkter på. Samtidigt är målningen synnerligen överdådig och kompositionen är närmast barocklik med böljande draperingar och den stillebenlika blomsteruppsättningen på den förgyllda piedestalen. Det verkar inte helt orimligt att konstnären har sneglat på den

svenske hovmålaren David Klöcker Ehrenstrahls målning *Karl XI, kung av Sverige med familj*. Bortsett från de uppenbara likheterna i draperingarna och mattan på golvet, kan man även lägga märke till att Anders Bergs avspända men närvarande pose i mycket liknar Karl XI:s. Båda konstnärerna skapar också en diagonal rörelse från nedtill vänster och upp mot höger.

Hur som helst så demonstrerar familjeporträttet av Bergs både makt och rikedom. Målningen är fylld av fina detaljer som händernas triangel i scenens mitt, blommorna i vasen eller den skickligt återgivna mattans struktur.

Karl XI, 1655-1697, kung av Sverige med familj, konstnär David Klöcker Ehrenstrahl. Nationalmuseum.

Grosshandlare Nils Anders Berg med familj, ca 1850, konstnär Joseph Wilhelm Wallander. Stadsmuseet i Stockholm; inventarienummer SSM 6893.

Från färgare Anders Berg senior till grosshandlare Anders Berg junior

Anders Bergs far hette också Anders och kom från Skåne. Han var färgare till yrket och hade ingått äktenskap med rådmansdottern Margareta de la Rose. I Stockholm bodde familjen på Stora Badstugatan 6 där de även hade sitt färgeri. I fastigheten intill, i samma kvarter, låg ett annat färgeri och lustigt nog hette även denne färgare Berg men med förnamnet Olof.

Anders Bergs och Margareta de la Roses bostadshus låg ut mot gatan och färgeriet längs med gränden nedåt Riddarfjärden. 1797 föddes sonen Nils Anders som gick i sin faders fotspår.

1821 avlade han mästarbrev som färgare och vid faderns bortgång 1828 övertog han rörelsen.¹ Vid denna tid var Bergs färgeri ett av Stockholms största.² Där arbetade tre gesäller, sju lärlingar och en överskärargesäll. Från 1832 verkar det som om färgare Berg började ägna sig mer åt andra affärer och han började kalla sig grosshandlare. Anders Berg gifte sig 1834 med Johanna Lovisa Unonius som dog året därpå. Ett par år senare, 1837, gifte han sig med den avlidna hustruns syster Sofia Petronella. Enligt mantalsuppgifterna från oktober 1834 bodde både Anders Berg och hans tillkommande hustru Johanna Lovisa Unonius i kvarteret Överkikaren vid Södermalmstorg, dock knappast i samma våning före giftermålet. Det första äktenskapet förefaller ha blivit barnlöst.

Foto Malms Reportagebyrå. Kvarteret Goldfjärden Mindre från öster mot Brännkyrkagatan 6-8 och hörnet mot Guldgränd. Stadsmuseet i Stockholm, bildnummer POSE 1576.

¹ Bergström, s. 142 f.

² På 1820-talet var Andres Bergs klädesfärgeri och Abraham Hiessleiters ylle- och bomullsfärgeri stadens två största. Bergström, Eva, Den blå handen. Om Stockholms färgare 1650-1900, Stockholm, Nordiska museet, 2013, s. 163. 1832 redovisade Bergs färgeri den största arbetslönen av alla Stockholms färgerier, s. 142.

Fastigheten på Stora Badstugatan hyrdes ut. 1835 var en av hyresgästerna färgaren Lars Fresk som bodde där ”utan hyra” och i mantalsuppgiften för 1845 finner vi färgaren L Born, så sannolikt fortskred färgeriverksamheten under deras ledning.³ Anders Berg övergav så småningom färgeriverskamheten och grundade istället en grosshandelsfirma för färgstoffer.⁴ Affärerna gick bra och 1857 köpte han fastigheten intill, på Stora Badstugatan 8. Bergs ägde nu hela kvarteret Guldfjärden mindre. I mantalsuppgiften för år 1860 omnämns inte längre någon färgare men istället ett ganska stort antal hyresgäster.

Parallellt med affärerna var Anders Berg aktiv i Stockholms stad och dess styrning och hade många förtroendeuppdrag. Han var kavallerist och senare kapten i det stockholmska borgargardet, revisor i Stockholms brandvaktsskassa, satt i styrelsen för Stockholms stads sparbank och som ledamot både av drätselkommissionen och Allmänna barnhusdirektionen. 1870 utsågs han till ordförande i Borgerskapets 50 äldste. Anders Berg representerade även borgarståndet vid två riksdagar på 1840-talet och hade titlar inom rikets styrning.⁵ I det politiska arbetet tillhörde Berg liberalerna och han vände sig bland annat mot kunglig kröning och önskade att ”tomma ceremonier avskaffas”. Han var emot ståndsriksdagen och vid riksdagen 1847-48 la han fram en motion om att en ogift kvinna borde förklaras myndig vid 25 eller 30 års ålder.⁶

Någon gång vid mitten av 1830-talet lämnade Familjen Berg sin bostad på Stora Badstugatan och hyrde istället en större våning i kvarteret Överkikaren i hörnet Hornsgatan Södermalmstorg. Fastigheten ägdes av en generalkonsul Gustaf Sterky och troligen hyrde familjen Berg direkt av denne.⁷ Senast i oktober 1869 hade familjen flyttat tillbaka till den gamla bostaden på Stora Badstugatan där de förblev livet ut.⁸

³ Mantalsuppgift 1835, SSA. Mantalsuppgift 1845, SSA.

⁴ Lindberg, Folke, *Nedre Manilla och dess ägare. Historiska anteckningar*. Stockholm 1935, s. 51.

⁵ Lindberg a.a. s. 52.

⁶ Lindberg, a.a. s. 53.

⁷ Vid en läsning av mantalsuppgifterna i SSA verkar det som om fastigheten i sin helhet hyrdes ut till grosshandlare/disponent Johan Anders Wennberg som i sin tur hyrde ut till badmästare Ramström som också han ägde rätt att hyra ut. Berg finns inte med bland Ramströms hyresgäster, varför han sannolikt hyrde direkt av Sterky eller Wennberg. 1844 är följande personer mantalsskrivna i Bergs hushåll; grosshandlaren själv och hans hustru, sönerna Emil Anders och Nils Wilhelm, drängarna Johan Johansson och Fredrik Schärhund, Kökspigan Christina Olin, huspigan Lisette Dahl och barnpigan Lovisa Grönlund. I mantalsuppgiften från 1860 bor familjen på Stora Badstugatan 6 och ytterligare en son John Edward, född 1856, har tillkommit, liksom fosterdottern Soph. Am. Unonius född 1842.

⁸ Mantalsuppgift 1870 (sign. 30 okt 1869) SSA.

Bergs hade även en sommarbostad på Djurgården i Nedre Manilla och bostaden låg i det gamla kruthuset som alltjämt finns kvar. Som änka lät Sofia Berg uppföra en ny villa där som tillföll yngste sonen.⁹ 1909 förvärvades fastigheten Nedre Manilla av Karl Otto Bonnier.

I Nordiska museets arkiv finns en intervju med direktör Carl U Palm från 1951.¹⁰ Han var född 1864 och hade levt sina första år i det Bergska hemmet på Stora Badstugatan som 1885 bytte namn till Brännkyrkagatan. Det var Palm som skänkte familjeporträttet till Stadsmuseet. Palms minnen härrör från 1860- och 1870-talen och är de enda kända vittnesmålen från det Bergska hemmet som finns. På bottenvåningen låg kontoret, på första våningen förmaket, salongen, matsalen och fruns sängkammare. Det senare tjänstgjorde på äldre maner som ett samlingsrum för familjen. Palm skriver:

Detta rum [fruns sängkammare] var familjens samlingsrum och dagligrum. Till måltiderna vandrade hela familjen från sängkammaren genom förmak, salong och in till matsalen. Efter måltiden företog sällskapet samma promenad tillbaka och betjänten kom varje dag med kaffebrickan in hit./Före måltiden anmälde han att bordet var serverat/ Sedan blev vi mestadels sittande i detta rum ett bra tag efter middagen.

Kvarteret Guldfjärden mindre, fotograf okänd. Stadsmuseet i Stockholm bildnummer F44917.

⁹ Lindgren, s. 56. Ritningen godkändes 1889.

¹⁰ Bostadsundersökning, Stockholm 1951. NMA.

Det stora familjeporträttet hängde i förmaket och finns också dokumenterat i ett fotografi som togs strax innan rivningen 1951. Enligt upptecknaren tilläts inte rökning här, utan enbart på andra våningen där herrns rum låg. Palm skriver även att det samlades liberala politiker och riksdagsmän hemma hos Bergs.

Färgeriet

Vi kan göra oss en relativt god bild av hur färgeriet såg ut, eftersom det finns ritningar bevarade och flera fotografier som togs innan det revs i början av 1950-talet. En bygglovsritning av färgeriet i Stadsarkivet är särskilt intressant eftersom den visar hur längan var uppdelad i olika rum. Närmast bostadshuset låg Blåhuset med fyra stora kypar (färgbud), som gick att hålla varma för färgning av blått, svart och grönt kläde. I rummet intill, som på ritningen kallas Färgeriet stod i mitten en eldstad, den så kallade Fyren. Runt denna fanns åtta färgkar i olika storlekar för olika färger. Färgeriet fortsatte neråt sjön med ytre Ferghuset som var byggt på pålar. Där kunde klädet sköljas och tvättas.¹¹

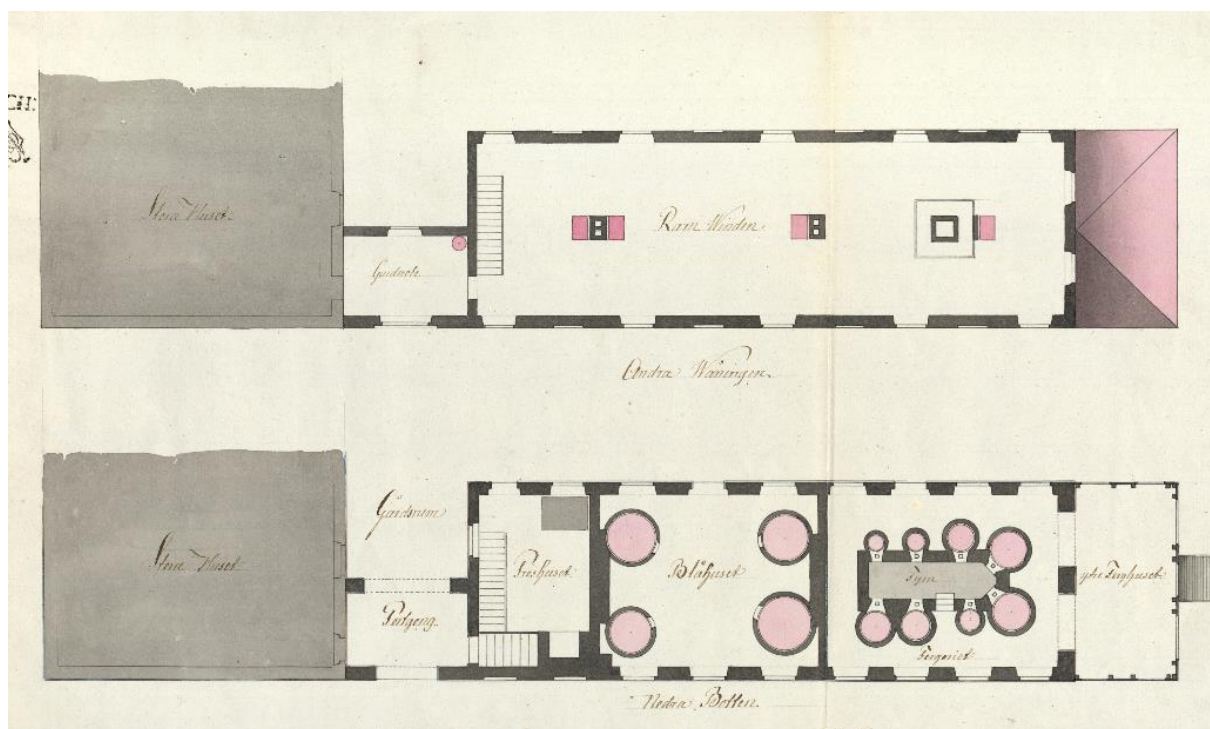

Foto Malms Reportagebyrå. Guldgränd söderut mot kvarteret Guldfjärden Mindre från Söder Mälarstrand. Stadsmuseet i Stockholm bildnummer POSE 1577.

¹¹ Berström, a.a. s. 163 f.

Eva Bergström beskriver i sin bok *Den blå handen: om Stockholms färgare 1650-1900* hur arbetet kunde gå till:

(de) gick ut och in genom portar och dörrar, upp och ner för trapporna, och bar vått och torrt, färgat och ännu inte färgat kläde mellan de olika stationerna i färgeri- och bearbetningsprocessen. De beredde blåkypar och kulörta bad. Höll elden under kontroll. Hinkade upp kallt vatten vintertid vid yttre färghusets hala trappa ner i Skinnarviken. Pressade det vikta inpapprade klädet. Märkte tyget och beredde det för frakt till Södra stadshuset för Hallrättens godkännande innan den klädesfabrikör som lämnat in det för färgning fick det tillbaka i den kulör han beställt.¹²

Bygglövsritning från 1809 till Anders Bergs då:s färgeri på Guldgränd, i kvarteret Guldfjärden mindre. NS037-BN-1809-5, SSA.

¹² Bergström, a.a. s. 163 ff.